

Bratislava, 20. 9. 2018

POSUDOK

na habilitačnú prácu

Martin Paleček

Antropologové v pasti: Mezi přírodou a kulturou

Habilitačná práca kolegu Palečka je vynikajúcim prehľadom súčasných kognitívnych a evolučných teórií kultúry. Autor s veľkou znalosťou vecí a erudíciou vykladá rôznorodé koncepcie a kriticky sa s nimi vyrovnáva. Veľmi oceňujem, že sa netají ani vlastnou koncepciou, ktorá mu práve umožňuje zaujať kritický pohľad.

Môj posudok sa preto obmedzí iba na niekoľko pripomienok, ktoré sú skôr podnetmi na zamyslenie než zásadnými výhradami

Názov práce považujem za nie celkom vhodný, celá práca sa snaží obhajovať názor, že táto „pasca“ v skutočnosti nejestvuje a antropológovia nemusia voliť medzi skúmaním kultúry a inšpiráciou prírodnými vedami.

V prvej kapitole autor rozlišuje medzi „kauzálnym modelom“ a „racionálne-intencionálnym“ modelom, a zjavne ich používa ako protikladné alebo aspoň nezlučiteľné. Bolo by vhodné, aby predtým tieto modely podrobnejšie charakterizoval – dá sa predstaviť, že aj racionálne-intencionálny model môže byť kauzálny: urobiť súčasťou vysvetlenia normy a intencie predsa nemusí automaticky znamenať, že model prestáva byť kauzálny a naturalistický. Jediné, čo si to vyžaduje, že naturalistická koncepcia intencií (reprezentácií). Ak sú normy a pravidlá implementované naturalisticky chápanými reprezentáciami, ktoré môžu mať kauzálne úlohy (byť príčinami a dôsledkami správania), racionálno-intencionalistický model je kauzálny (pozri k tomu najmä práce Dana Sperbera). Epistemologický problém sporu medzi interpretivistami a naturalistami nespočíva vôbec v tom, či sú „jazyk a intuície spoľahlivými zdrojmi poznania“, ako sa domnieva autor, ale v tom, či majú normy, pravidlá, reprezentácie naturalistický status a môžu byť súčasťami kauzálnych modelov: interpretativisti nasledujúc Wittgensteina tvrdia, že pravidlá a normy sa dajú iba „interpretovať“ a „chápať“ a tieto interpretácie sú iba dodatočnými racionalizáciami a

COMENIUS UNIVERSITY IN BRATISLAVA

Faculty of Social and Economic Sciences

Mlynské Luhy 4, 820 05 Bratislava

nie príčinami správania. Naopak naturalisti tvrdia, že normy a pravidlá sú implementované ako „reprezentácie“ (pozor, nie nevyhnutne vedomé a kalkulované) a ako také môžu byť príčinami správania a teda súčasťou kauzálnych modelov.

Ďalej, spôsoby spracovania reprezentácií (moduly a špecifické domény) môžu a nemusia byť evolučnými adaptáciami. Evolucionizmus nie je jediný variant naturalizmu – môžeme naturalisticky popísať kognitívne mechanizmy bez toho, aby sme sa viazali na ich adaptívnosť: teda existujú naturalisti, ktorí nie sú evolucionistami ani adaptivistami (napr. Fodor). Osobne si myslím, že kognitívne modely sú evolučnými adaptáciami, ale argumentácia v prospech naturalizmu nie je sama osebe dôkazom adaptivizmu.

Odporúčam viac objasniť status „interpretivizmu“ a „individualizmu“: „Ve snaže účinně se vyhnout tomu, abychom ve východiscích společenskovedního zkoumání měli obsaženy kognitivní klamy, musíme se vyhnout interpretativizmu a vzít zavděk individualizmem.“ Interpretivizmus určite nemá ako hlavný problém kognitívne klamy: tie sa dajú predsa v jeho rámci elegantne vyriešiť ako nedokonalosti v interpretácii a kultúrno-interpretatívne výkony. Rozhodne je potrebné postulovať jednotlivca ako kauzálnu jednotku, no je potrebné zohľadniť aj interakciu medzi jednotlivcami a to, že jednotlivci zdieľajú varianty rovnakých reprezentácií (noriem a pravidiel). Pojem „cirkvi“ nemusí byť nutne metaforický: dá sa naturalizovať tým, že ako „cirkev“ označíme súbor vzájomne interagujúcich jednotlivcov, ktorí zdieľajú určité reprezentácie a presvedčenia. Napokon, molekula DNA nie je predsa metaforou iba preto, že obsahuje elementárne častice: je možné zastávať, že sa skladá z protónov, neutrónov a elektrónov v zložitých interakciách, no keď túto sústavu nazveme „molekula DNA“, neuchýlili sme sa k interpretatívnej metafore – iba sme prešli z fyzikálneho naturalistického jazyka elementárnych častíc k chemickému naturalistickému jazyku molekúl. To, čo sa dá naturalisticky urobiť, je „naturalizovať“ kultúrne pojmy ako „cirkev“ tak, že ich urobíme súčasťou naturalistického kauzálného modelu (jednotlivci, ich interakcie a naučené zdieľané reprezentácie). Nemáme totiž na výber iba medzi „jednotlivcami“ a „metaforami“ (aj keby niečo také ako „jednotlivec“ samo osebe bolo kauzálne neproblematické, o čom pochybujem).

Pokiaľ ide o 2. kapitolu, fascinácia názvom Lévi-Straussovej knihy *Myšlení přírodních národů* je založená na zábavnom nedorozumení: v origináli sa kniha nazýva *La pensée sauvage*, doslovne *Divoké myslenie*, najpresnejší preklad by bol asi *Neskrotené myslenie*. Lévi-Strauss v nej dokazuje, že domorodé myslenie je rovnako „kultúrne“, zložené a logické ako každé iné, iba sa aplikuje na iné objekty než v modernom civilizovanom myslení (napr. na klasifikácie alebo príbuzenské systémy). Lévi-Strauss veľmi razantne protestuje proti koncepcii, že domorodé populácie sú „prírodné“ – takže český preklad názvu je ten najnevhodnejší a najprotikladnejší tejto knihe, aký sa dá vôbec len predstaviť.

Námietky voči Bourdieuho „teórii jednania“ sa mi v práci zdajú byť povrchné. Centrom jeho koncepcie sú pojmy „habitus“ a „sociálne pole“ (tie autorom nie sú ani zmienené) – práve habitus je v sociálnom poli získaný nevedomý internalizovaný model jednania, ktorý jednotlivcovi umožňuje, aby aj bez racionálneho kalkulu volil určitý konkrétny čin. Takže Bourdieuho teória vonkoncom nemá problém s tým, ako si jednotlivci volia vzor jednania. Tvrdiť, že pre zástancov teórie jednania je určujúca iba „prax“, je príliš povrchné zjednodušenie – ale tejto kruhovosti sa dopustil autor a nie Bourdieu, ktorý má prepracovanú teóriu vzťahov medzi habitusom, sociálnym poľom a sociálnou praxou. Bourdieuho koncepcia mala byť v práci oveľa dôkladnejšie vyložená, pokiaľ má byť kritizovaná.

Sperberova koncepcia je prezentovaná presne, no jej obrana pred námietkami Tanneyovej a Risjorda neobstoí. Áno, platí, že problém vôbec nespočíva v materializme či idealizme, no nespočíva ani v zámene proximálnych a finálnych vysvetlení. Sperber považuje „kultúru“ za niečo bytostne kompozitné („kultúrne kauzálne reťazce“ reprezentácií a správaní sú tie, ktoré sa transgeneračne stabilizovali v čase), čo treba vysvetliť, pričom jeho kritici majú sklon chápať „kultúru“ ako niečo, čo má explanačnú silu, a teda „vysvetľuje“ rozdielnosť v správaniach. Podľa Sperbera, ak sa ľudia na rôznych miestach sveta správajú rozdielne a majú rozdielne normy a presvedčenia, nie je to preto, lebo k ich správaniu a normám sa dá ako príčina pričleniť akási rozdielna „kultúra“: ich „kultúrou“ práveže SÚ tieto rozdielne správanie a reprezentácie. Kultúra nemá nijakú explanačnú silu – ide iba o zhrnutie týchto rozdielností. Je to podobné, akoby sme chceli vysvetliť odstraňovanie pôdnych častíc pri rieke: nie je to erózia, ktorá sa nejako navyše pripája k ubúdaniu pôdy –

práveže toto ubúdanie pôdy JE eróziou – erózia nie je explanačným pojmom, ktorý vysvetľuje ubúdanie pôdy: explanácia spočíva v tlaku a rýchlosti vody, zložení pôdy, poraste atď. teda v niečom, čo NIE JE eróziou. Veľmi zdarilý je príklad s Dušičkami, no ešte väčšmi by som ocenil, keby bol v závere doplnený práve Sperberovou metodológiou epidemiológie reprezentácií: dalo by sa ukázať, čo sú kauzálne mentálne reťazce sociálne a kultúrne, ako sú ukotvené v artefaktoch atď.

Autor sa o to pomerne zdarilo, no iba náčrtom pokúsil v ďalšej kapitole pri vysvetlení „podkrkonošského spiritizmu“. Škoda, že autor sa tejto demonštrácii nevenoval podrobnejšie a detailnejšie (hoci odkazuje na neskoršiu špeciálnu prácu): výklad koncepcií Cosmidesovej a Toobyho či Pinkera sa dá nájsť v akejkoli'vek sekundárnej literatúre a neprináša veľa inovatívneho, ale demonštrácia na empirickom príklade by mala v mojich očiach nepomerne vyššiu váhu.

Ku 4. kapitole mám niekoľko pripomienok: po prvé, Fodor (napriek nedorozumeniam, ktoré sa tvrdošijne opakujú v sekundárnej a terciárnej literatúre) NEPOVAŽUJE za príklad modulov zmysly, ale naopak explicitne tvrdí, že to tak nie je. Modulom podľa neho nie je neurčitý zmysel „zrak“, ale „3D vnímanie predmetov v priestore“, čo je špecializovaný modul. „Zrak“ samotný je pre neho iba tým, čo nazýva „transducerom“. Ďalej, Fodor ani zďaleka nie je zastáncom „masívnej modularity“, skôr naopak: uvádza mnoho argumentov, prečo myseľ NIE JE podľa neho masívne modulárna, takže zástancov masívnej modularity by som nenazýval „post-fodoriánmi“, lebo sú skôr „anti-fodoriánmi“. Autor síce uvádza aj kritikov masívnej modularity, ale je mi záhadou, prečo vôbec nespomína jej hlavného kritika, a to samotného Fodora, ktorý vo svojich neskorších dielach túto koncepciu tvrdo kritizuje (najmä knihy *The Mind Doesn't Work That Way: The Scope and Limits of Computational Psychology* alebo *LOT 2: The Language of Thought Revisited*). V skratke: najväčší problém masívnej modularity je zladiť prísnu špecializáciu modulov s integratívnymi schopnosťami vyšších kognitívnych funkcií – keď špecializované moduly odovzdávajú informácie vyšším kognitívnym centrá, ktoré ich musia integrovať, tak aby to bolo možné, musia byť MENEJ špecializované než samotné moduly, a to platí ešte vo vyššej miere pre usudzovacie

COMENIUS UNIVERSITY IN BRATISLAVA

Faculty of Social and Economic Sciences

Mlynské Luhy 4, 820 05 Bratislava

a inferenčné mechanizmy, ktoré musia byť podstatne menej modulárne, aby boli schopné vysporiadať sa s informáciami, prichádzajúcimi od veľmi rôznorodých modulov.

Opäť, v 5. kapitole narazíme na opakujúci sa problém, a to na začlenenie „normativity“, teda pravidiel, do explanačného rámca sociálnych vied. Na rozdiel od autora nepovažujem pravidlá a normy za explanačne sterilné. Je potrebné zvážiť jednu epistemologicky pomerne jednoduchú možnosť: jednotlivci sa neriadia (ani nemôžu riadiť) abstraktnými normami/pravidlami/ dôvodmi, pretože tie nemajú kauzálnu silu a nemôžu slúžiť ako explanačia ich správania v naturalistickom zmysle. Môžu sa však riadiť reprezentáciami/presvedčeniami, ktoré (väčšinou nevedome a implicitne) internalizujú tieto normy a pravidlá. Pravidlo, že v ortodoxnom (či grécko-katolíckom) chráme iba kňaz vstupuje za ikonostas cárskymi (strednými) dverami nie je abstraktné – správanie veriacich sa dá vysvetliť iba tak, že táto norma je internalizovaná vo forme mentálnych reprezentácií v samotných veriacich. Príčinou ich správania NIE JE abstraktná norma, ale táto internalizovaná reprezentácia. Čiže pokojne môžeme hovoriť o pravidlách a ich kauzálnnej explanačnej sile, pokiaľ ich chápeme ako internalizované mentálne reprezentácie, pretože ako abstraktné dôvody nemajú kauzálnu silu. Podotýkam, že tu nejde o nijaký presun od proximatívneho k ultimatívne vysvetleniu, nijaké adaptívne a evolučné úvahy, ale iba o epistemologický problém implementácie abstraktných noriem/dôvodov na naturalistické mentálne reprezentácie, čo je neutrálne voči evolúcii, adaptácii čo modulom.

Záverom upozorňujem na viaceré preklepy vo vlastných menách (Dürkheim namiesto Durkheim, Willson namiesto Wilson, Redcliffe-Brown namiesto Radcliffe-Brown).

Práca kolegu Palečka je však rozhodne prínosom pre zorientovanie sa v čoraz zložitejšej problematike súčasnej kognitívnej a evolučnej antropológie. Podľa môjho názoru habilitačná práca **splňuje** požiadavky, štandardne vyžadované pre úroveň habilitačných prác.

prof. Mgr. Martin Kanovsky, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave